

SLIKAR FRANCE KOŠIR

(Ob retrospektivni razstavi v loškem muzeju.)

Prva desetletja 20. stoletja so potekala v slovenskem slikarstvu v znamenju nastopa novih skupin slikarjev in hkrati novih načel, ki so bila mnogokrat povsem nasprotna načelom in gledanju prejšnje, starejše generacije.

Ena skupina je proglašala v slovenski umetnosti novo, pristno slovensko vsebino. Zgledovala se je po njih in tudi izražala umetniška razpoloženja Dunaja in tako imenovane secesije ter si ustvarila svoje ognjišče v prvem skupnem jugoslovanskem akademskem umetniškem društvu »Vesna« na Dunaju in kasneje v umetniškem društvu »Lada«. Posebnost za to skupino slikarjev je, da so v našem slikarstvu uvedli mnogo tehničnih novosti in gojili poleg oljnega slikarstva tudi risbo, akvarel in grafiko. Značilen njen predstavnik je slikar Saša Šantel, verziran v vseh slikarskih tehnikah, kar je vsaj v neki meri posredoval mlademu rodu na kiparskem oddelku pri Tehniški srednji šoli v Ljubljani in tako tudi našemu slikarju Francetu Koširju. Druga močna skupina slikarjev, ki svojega programa sicer ni razglasila, je bila skupina slikarjev ekspresionistov. Proti njej pa nastopijo slikarji z geslom »nove stvarnosti«. Najprej sicer samo programatično, okoli leta 1925 pa tudi z umetniškimi dejanji. Gre jim predvsem za iskanje plastične iluzije predmetnosti, kar je pozneje privedlo do prav suhoparnega formalnega izraza. »Nova stvarnost« je končno prešla v iskanje poglobljenega ljudskega izraza in pravzaprav do istega cilja, ki ga je imela pred seboj že skupina Vesnanov. Naslanjala se je na razne vplive iz Nemčije, Zagreba in iz Italije, ki je po več desetletjih zopet pričela vplivati na nekatere naše umetnike. Posebno mesto in primat vse do druge svetovne vojne pripada Zagrebu, kjer se je šolala večina naših umetnikov, ko je prebrodila prve težave na ljubljanski Tehniški srednji šoli. Ta naraščaj slovenskih umetnikov, šolanih v Zagrebu, je prvič skupno nastopil leta 1928 celo kot »Četrta generacija«, kar je imelo nekak odmev tudi kasneje, saj je skoraj vsak naslednji letnik malone dobil podobno poimenovanje.

Leta 1928 je končal študije v Zagrebu France Košir in bi mogel sodelovati v eni izmed tako imenovanih »generacij«, vendar zaradi svoje umirjenosti in odmaknjenosti ni dosti sodeloval pri podobnih manifestacijah. Bil je predvsem zmeren, v slikarskem smislu izrazito nerevolucionaren umetnik, ki je sprva podlegel programu »nove stvarnosti«, saj je bila ta ob njegovem nastopu ravno na višku, še vsa sveža in nova ter tudi njegovemu značaju izredno blizu. Sodeloval je na raznih razstavah in še po smrti na razstavi kluba »Lada« leta 1939. Tedanji poročevalec o razstavi je ob splošnem opisu razstave še najbolj izrazil merila, ki bi jih mogli posplošiti tudi na umetnost in delo Fran-

ceta Koširja: »... kolektivne razstave so poimensko naznačene z imeni udeležencev, 'Lada' pa je tuje ime in le redko kdo ve, kaj se za njim skriva. In vendar uživa klub sloves že izpred svetovne vojne, kakor je tudi malo znano, da je bil to klub slovanskih umetnikov... V klubu so zastopani po dobah od najstarejših do najmlajših vsi, ki se menda prištevajo med zmernejše in so jim velika gesla in široke geste nepriljubljene, pa tudi mnogo zagovornikov in teoretikov ne potrebujejo, saj je zmernost v umetnosti povprečno mnogo bolj razumljiva kot revolucionarni nastopi z velikimi napovedmi. Izgleda, da so klubu stržen bivši poimpresionisti, predvsem bivši Vesnani, pa tudi vse ostale

France Košir: Lastni portret (oljje)

dobe so zastopane. Kakor da bi spadalo v klubska pravila, da so sprejeti le zmerni, ne preveč izpostavljeni ekstremni slikarji, je mogoče sklepati po tej razstavi. Med njimi ni opaziti nič ekspresionistov ali sodobnih koloristov.« Ta razstava je bila res, kljub raznovrstnosti, še najprej dober pregled ustvarjanja slikarjev, ki bi jih po vsej pravici mogli imenovati zmerne realiste. Vsekakor je tudi slikarstvo Franceta Koširja v znamenju zmerne realizma: čeprav se je ob svojem nastopu navduševal za »novo stvarnost« in se kasneje nekje približeval barvitemu razpoloženju, je vseskozi ostal realist.

France Košir se je rodil 29. maja 1906 v Škofji Loki v Koširjevem mlinu, danes Mlinska ulica št. 3. Koširjev rod prebiva tu vsaj že 250 let, mlinarstvo pa je na tem mestu izpričano že davno prej. Mlin je stisnjen na ozek prostor med Soro in ka-

pucinsko obzidje in je pomaknjen skoraj pod sam obok Kamnitega mostu. To je bil prva leta tudi ves svet mladega Franceta in so ga poživljali vozniki, ki so dan za dnem vozili v mlin žito. Ti dogodki so otroku predstavljali življenje konj, voz in nemirnega ropotanja mlinskih kamnov. Drug nadvse mikavni svet je predstavljala tik za hišo tekoča in preko jezua hrumeča Sora, nad jezom vsa umirjena, pod njim pa naenkrat tako drugačna, nemirna: v mirni gladini se je zrcalilo zeleno drevje, a vsa ta mirujoča zelena površina je bila naenkrat prekinjena z rezilom jezua. Kolikokrat je kot študent in zrel slikar vse to kasneje upodobil!

Pot v šolo je Koširja vodila mimo kapucinskega znamenja, kjer je bila ob praznikih postavljena stojnica, založena s tisočerimi, za otroške oči tako čudovitimi rečmi. Med slikarjevo zapuščino naletimo na droben akvarel iz leta 1932, kjer je prikazal ta kotiček s prav svojsko noto in v povsem realističnem duhu. A kljub vsemu učinkuje akvarel kot list iz spominske knjige mladostnih doživljanj.

Osnovni šoli je odrasel in dali so ga v Ljubljano. Tu je hodil na realko. Risanje ga je vedno bolj privlačevalo in oče se je posvetoval s profesorjem Ivanom Šubicem, ali ima sin sploh kaj talenta in če ga kaže dati v slikarske šole. Francetovi želji so ugodili in ga zapisali na kiparski oddelek pri Tehniški srednji šoli v Ljubljani. To je bila takrat edina uradna umetniška šola v Ljub-

ljani, poleg nje pa je delovala še zasebna risarska in slikarska šola »Probuda«, kjer je France tudi obiskoval pouk. Iz te dobe so ohranjeni številni listi z risbami po mavčnih odlitkih, risbe s tušem, ogljem in akvareli. Na vseh je razvidno prizadevanje mladega Franceta, ki pa seveda v tej dobi še ne pomeni ničesar drugega, kot pridobivanje obrtne sposobnosti za kasnejši slikarski poklic. Le pri prostih risbah je opazna izredna nadarjenost za opazovanje trenutnih dogodkov, kar je Košir kasneje stopnjeval do prave virtuoznosti. Risbe mu je vestno popravljval profesor Saša Šantel, saj je skoraj na vsaki njegov žig. Profesor Šantel je poučeval istočasno v »Probudi« in je tako tudi v tej zasebni šoli srečeval mladega Koširja ter mu posredoval svoje znanje in težko bi danes rekli, kje je France dobil solidnejšo podlago za nadaljnji študij. Vsekakor si je na kiparskem oddelku pridobil predvsem tako imenovano obrtno risarsko znanje, v »Probudi« pa je le-to poglobljal in se že seznanjal celo z umetnostnimi problemi (absolviral leta 1923).

Vpis na zagrebško akademijo mu ni delal težav. Takoj je bil sprejet na to, za slovensko slikarstvo med obema vojnama tako pomembno središče, ki je pod vplivom Pariza posredovalo svojim gojencem slikarsko problematiko. Preko zagrebške šole je slovenska umetnost prvič prišla v stik s Parizom in odslej je vsak

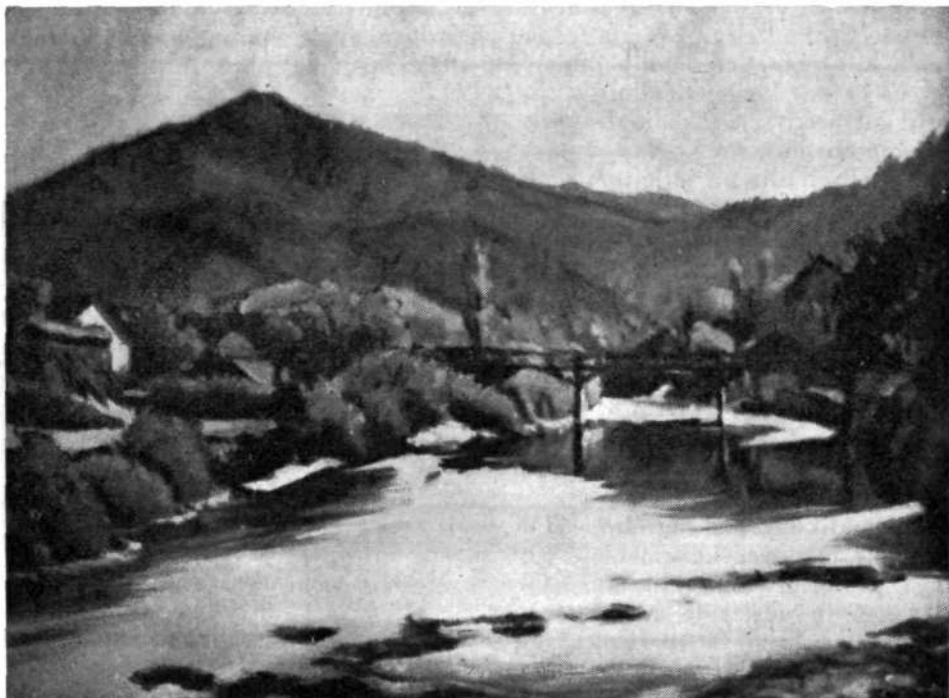
France Košir: V mlinu (olje)

mlad slikar hrepenel in želel videti to obljubljeno mesto slikarske umetnosti. Prav gotovo je tudi Košir skrival to tiho željo, ki pa mu je razmere niso dopuščale uresničiti. Na akademiji je študiral pri profesorjih slikarjih Ljubu Babiću in Vladimiru Beciću, grafiko pa pri Tomislavu Krizmanu.

Takoj po končani akademiji je leta 1929 nastopil državno službo profesorja risanja na srednjih šolah. Prvo službeno mesto mu je bilo dodeljeno v Ljubljani, toda ne za dolgo, kajti kmalu so ga premestili iz Ljubljane in celo iz Slovenije v daljni Slavonski Brod. Morda kaže na osamljenost v daljnem kraju akvarel iz Slavonskega Broda, kjer je slikar upodobil mirno in leno tekočo Savo pod jeklenim lokom mostu v povsem temnih in mračnih barvah. Velika lena reka je bila pač nekaj čisto drugega, kot dobro mu znana in domača Sora s svojimi bistrimi prelivami. Mračno osamljenost na sliki še povečuje v mrak temnih barv na reki potopljena ladja, komaj zaznavna konstrukcija mostu in stapljanje vode in obzorja v črnini.

Premestitev v Ptuj leta 1933, po službovanju v Slavonskem Brodu, mu je pomenila pravo olajšanje, kajti bil je bliže domu. V Ptujju je šele zaživel življenje slikarja in je veliko ustvarjal. Tu je nastala slika iz okolice Ptujja, pogled na mesto in most na Dravi ter vrsta akvarelov s tihimi mestnimi predeli in slikovitimi detajli. Dočim je v oljnih slikah barva že mnogo svetlejša, je v akvarelu temnejša in skoraj umazana, motna in brez bleska.

Kmalu je zapustil tudi Ptuj in prišel še bliže domu. Marca 1936 nastopi službo na gimnaziji v Kranju. Tako blizu doma! A te sreče ni dolgo užival pa tudi poučeval ni dolgo v Kranju, kajti zavratna jetika mu je v tolikšni meri izpila moči, da je moral na zdravljenje na Golnik. Med zdravljenjem je še vedno slikal — tega mu tudi bolezen ni mogla preprečiti. V sanatoriju in kasneje doma je še čudovito veliko slikal. Bolezen mu je sicer jemala polet in moč, toda volje mu ni mogla ohromiti. Prav nasprotno, kakor da bi čutil svoj

France Košir: Puštalski most (olje)

bližnji konec, se je vedno bolj predajal delu in vedno bolj zavestno oblikoval svojo lastno podobo, portretiral malo primarijevo hčerko, se zagledal skozi okno in ustvaril širno polje, ki ga oklepajo griči, in tam v daljavi je slutil svoj dom in svoje zadnje zatočišče. Iz teh daljav je prenesel pogled na svojo bližnjo okolico in v akvarelu upodobil stari del zdravilišča, kjer se takoj nad stavbami dvigujejo hribi, nad njimi pa plavajo deževni oblaki, tako da vsa slika učinkuje, kakor da bi bila ravnokar umita. Upodobil je delček narave v čistem gorskem zraku takoj po dežju, ko je res vse takšno, kot da bi bilo ta hip umito in ko v ozračju ni niti sledu sopare.

Zdravljenje je bilo zaman in France je preživel zadnji del svojega mladega življenja v tisti sobici nad šumečo Soro, v kateri se je tudi prvič srečal z njenim šumom. Tudi leže se ne odreče čopiču in barvicam. Slika skozi okno Kamniti most, vodo in ko se mu povrnejo moči se povzpne z bratom, ki mu nosi stojalo in barve, na Krancelj ter od tod še enkrat in zadnjič upre pogled

na Sorško polje in ustvari zadnjo sliko. To je bila njegova labodja pesem, pesem Sorškega polja in dokaz slikarjeve globoke ljubezni do te zemlje. Nastrojenje, ki prevladuje na tej sliki, je poletno; sonce je razlilo po pokrajini, nad katero trepeta poletna soparica in zabrisuje in staplja obzorje v daljavi. Globina in zračna perspektiva odlično podpirata izraz pokrajine. Barve so tu docela svetle in zanimivo je opazovati, kako je prišel pri isti pokrajini do enakih svetlih barv kakor mnogo prej Grohar. Obljube tega dela šele pričajo o izgubi slikarja s pesniškim talentom. Deset let dela in iskanja je vse premalo za dokončno izoblikovanje slikarske osebnosti, posebno pri Koširju, ki se je le s težavo izmotal iz šolskih vplivov. To pa je bila njegova zadnja slika, nakar mu je smrt iztrgala iz rok čopič in mu zatisnila oči, da ni več

France Košir: Kapucinski most (akvarel)

občudoval barv. Umrl je 28. septembra 1939 v ljubljanski splošni bolnišnici, star komaj triintrideset let. Ob njegovi smrti je izšlo nekaj krajših člankov in v enem piše: »Ko je ležal na mrtvaškem odru, so ga obiskovali meščani ter se poslavljali od njega pa tudi od njegove umetnosti — njegovih slik, ki so visele ob njegovem odru, v sobi in predsobi, kakor da jemljejo slovo od svojega ustvarjalca.« To je bila prva in edina samostojna razstava Koširjeve umetnosti, ki je imela prav poseben zven, ko so živa dela visela ob svojem umrlem ustvarjalcu.

Kot je prežgodaj umrl slikar, tako so tudi njegova dela doživela tragično usodo. Tudi tu je čas okupacije terjal svoje. V strahu pred Nemci in da bi ohranili njegove slike, so domači zakopali v zemljo del Francetove zapuščine. Le nekaj slik, kolikor so jih razobesili po prostorih in pri znancih, je dočakalo čas po osvoboditvi. Zakopane slike so bile pomanjkljivo zavarovane pred vlago in so bile, ko so jih odkopali, domala vse popolnoma uničene; ohranil se je samo del nekega otroškega portreta. Zato je danes nemogoče zbrati vse slikarjevo delo in ga tako zbranega pravilno oceniti. Mnogo slik je verjetno raztresenih po številnih postajah Koširjeve življenjske poti. Razstava v letošnjem letu v loškem muzeju je bila nujno samo okrnjena retrospektiva, ki pa je kljub nepopolnosti vsaj do neke meje nudila približni vpogled v slikarjevo delo.

Leta 1922 se je v domači okolici prvič preizkušal v slikanju z oljnimi barvami. Slikal je predvsem na lepenko in v majhnem formatu. »Loški grad«, »Pot z ograjo in žensko«, »Krevsova bajta« kažejo slikarja še povsem nezrelega in nedoraslega in slike močno spominjajo na ustvarjanje kakega diletanta. Le sem in tja zaznamo morda nekaj kasnejšega Koširja. Prvi poskusi so bili brez dvoma težavni, posebno še v tehniki, ki je ni bil vajen. Vzpodbudo za delo je dobil brez dvoma na slikarski šoli »Probude«. Nedvomno boljšo kvaliteto kažejo tudi leto dni prej nastali akvareli, kjer se odločno vidi vpliv profesorja Šantla.

Med zapuščino nastopi nato nekajletni časovni razmak in šele v letu 1926 zasledimo sliko z naslovom »Domači jez«. V tem obdobju je bil Košir že na zagrebški akademiji, kar se jasno vidi tako v načinu dela, kakor tudi v izbiri motiva, ki mu je bil spremljevalec na vsej umetniški poti. Naslednja leta je posvetil študiju portreta. Slike »Pri šivanju«, »Mati pri pisalni mizi«, »Portret otroka« pričajo o vestnem študiju starih mojstrov. »Mati pri pisalni mizi« je barvno uglašena na zlatorumen odsev, ki prihaja od luči, katero zakriva sklonjena postava slikarjeve matere. Vse ostale barve so podrejene tej mračno rumeni, skoraj zlati barvi luči in vsa slika je posrečena kombinacija rumenih in rjavih tonov. Naravnost pretresljiv in v slikarskem smislu brez dvoma odličen pa je »Portret starke« iz leta 1928. Pred mrko ozadje je slikar naslikal veliko in deformirano glavo starke, za katero čutimo opognjen hrbet, a obrazu je nehote vtilil nekaj brezmejne človeške tragedije. Seveda je tudi tu opazen močan vpliv šole in predvsem zgledovanje pri zagrebški »Zemlji«, saj je bil v tem času še študent akademije. Tudi kasneje se je le s težavo otresel vplivov, ki so delovali nanj v času študija.

Dela iz poznejšega obdobja, ki so se ohranila in so dosegljiva, so nastajala največ med počitnicami na slikarjevem domu. Med njimi jih je le malo, ki so nastala v Slavonskem Brodu. V oljni tehniki je izdelan »Portret dečka«, ki je datiran z letom 1930 in slikar je poleg tega zapisal tudi kraj, namreč Slavonski Brod. Deček je slikan oprijemljivo plastično, z jasno orisano telesnostjo. Barva je nekam trda in brez bleska, skoraj motna. Nanašal jo je v ostro ločenih ploskvah. Dečkov izraz in tudi vsa slika je nekam neživljenjska in mrka. Podobna tej, čeprav gre za pokrajino, je slika »Na Savi v Slavonskem Brodu«. Tu je upodobil širono Savo in ob breg pritisnjeno rečno ladjo z visokim črnim dimnikom. Pri obeh slikah, čeprav motivno tako različnih, je opazno enotno prizadevanje, ustvarjati v duhu stvarnosti.

Nekako od leta 1933 dalje postajajo slike svetlejšje, barve jasnejše in tudi barvna lestvica veliko pestrejša. Slike izgublajo togo realistično hladnost. Dočim se prejšnje stvaritve skoraj brez osebne slikarjeve note, ta sedaj vse pogosteje in izraziteje izstopa. Njegov labodji spev »Sorško polje«, ni nastal naenkrat. Že veliko prej si je slikar pripravljaj pot do te slike, o čemer pričajo krajine, kjer je študiral rumene jesenske barve, obsijane z še vročim jesenskim soncem: »Soteska Kokre«, »Zali log« in v večerno zarjo rdečkastih odsevov potopljeni »Kamnitnik«. Višek te vrste krajin pa je dosegel prav v »Sorškem polju«, zadnjem delu tik pred smrtjo.

Bolj kot pri krajinah je Košir raziskoval barvne pojave v tihožitjih in tudi tu dosegel dobršno stopnjo razvoja, a ni nikdar posegel preko umirjene treznosti niti ni zahajal v vsaj deloma ekstremne poizkuse.

Podoben razvoj lahko sledimo tudi pri akvarelih. Mnogo listov predstavlja Soro, domači jez in Kamniti most ter odseve na vodni gladini. Tudi tu je barva spočetka naravnost umazana in se kasneje izčisti, tako da mali listi naravnost sijejo od svežine obvodnih predelov. Slavonski Brod — portreti in naravnost grozljivo mračen prived široke Save in ladje na njeni gladini; Ptuj — mestni predeli v umazano rjavi barvi: domače mesto in Sora — kakor da je potegnil sveži veter, odgnal umazane krpe deževnih oblakov in sonce je posijalo na čisto gladino Sore in stavbe domačega mesta.

Že zelo zgodaj se je ukvarjal tudi z grafiko. Sodbo o dosežkih na tem polju moramo pustiti odprto, kajti ob skromnih

ostankih je pravilna ocena res nemogoča. Sicer že teh nekaj listov daje čutili vestnost, vendar je to tehniko prekmalu opustil. Drugo pomembnejše področje pa je risba. O tem pričajo številne skicirke, polne drobnih risb trenutnih posnetkov življenja. Košir ni nikdar sedel, recimo v kavarni ali gostilni, ne da bi imel pred seboj skicirko, kamor je neprestano lovil posamezne tipične obraze gostov, njih kretnje ali postave v določenem gibu in drži. Imel je izreden dar za fino opazanje in tudi roko, ki je to v hipu prenesla na papir. Kakor je bil drugače kot umetnik zadržan, nekam vase pogreznjen in trpek slikar, toliko bolj se je pri teh majhnih risbica sročal in kazal svoje pravo bistvo: pronicavo oster opazovalec je bil, ki je imel smisel za značilnosti in ki je bil dovteten, kljub pogreznjenosti vase, tudi za humor. Ti porisani listi v skicirkah so kot okraski iz filigranskega srebra, krhke in nežne male umetnine. Lahko jih obračamo na vse strani, pa jih od vseh strani lahko le občudujemo in odkrivamo nekaj novega.

Slikarstvo Franceta Koširja ni slovenskemu slikarstvu prispevalo ničesar novega. V umetnosti ni iskal nekih novih poti, temveč je pošteno, skromno in tiho ustvarjal, kakor mu je narekovala njemu lastna nežna notranjost. Imel je zdrav okus in veliko željo po lepoti, kar je v svoji umetnosti združeval z globokim tehničnim znanjem in ni nikdar precenjeval svojih moči. Vseskozi je ostal zvest realizmu, kjer je na začetku svoje poti zapadal že v pretirano strogost, ki pa jo je pozneje omilil s čustveno toplino. Nekoliko zaprtega in

France Košir: Tihozitje (olje)

France Košir: Škofja Loka (olje)

skoraj preveč vase pogreznjenega človeka so utesnjevale tudi ozke družbene razmere, kar je skušal preboleti v svojem delu. In ko je še telesno zbolel, se je še strastneje in še siloviteje oklenil dela, se mu docela predal in se ves posvetil samo umetnosti.

Literatura

K. Dobida, Slikar France Košir, Mladika 1934, 192—193. — Isti, K delom Franceta Koširja, Mladika 1937, 271. — Isti, Slikar France Košir, Ljubljanski zvon 1939, 506 do 508. — T. Debeljak, Slikar France Košir, Slovenec 30. septembra 1939. — R. Neubauer, Akademični slikar Franc Košir, Delo proti tuberkulozi 1939, 80. — Pogreb slikarja Fr. Koširja, Slovenec 3. oktobra 1939. — F. K. Kos, Razstava kluba »Lada«, Umetnost 1939/40, 169—173. — Fr. Stele, Slovenski slikarji, V Ljubljani 1949.

Résumé

LE PEINTRE FRANCE KOŠIR

L'étude, écrite à l'occasion de la première exposition rétrospective posthume de l'oeuvre de France Košir, organisée par le Musée de Škofja Loka, retrace la vie et l'évolution de ce peintre, né et mort à Škofja Loka (1906—1939).

Košir ses études à l'Académie des Beaux-Arts de Zagreb où il eut pour professeurs les peintres Babić et Becić. Après son examen final, il vécut comme professeur de dessin à Slavonski Brod, à Ptuj et à Kranj.

Košir s'est essayé à toutes les techniques, mais il préférait la peinture à l'huile. Il était surtout paysagiste et il excellait dans la représentation de l'eau. Son évolution était calme et lente; il éprouva des difficultés à se défaire des influences de l'Académie et de l'école de la «nouvelle objectivité» qui était alors à la mode. Le coloris de ses premières oeuvres est sombre et dur, mais au cours de l'évolution, ses couleurs s'avivent et le peintre introduit dans ses toiles plus de sentiment. Tout son oeuvre est celui d'un réaliste.